

ПРОФ. ЯНАКИ МОЛЛОВ ЗА АГРАРНАТА ПОЛИТИКА*

Българското земеделие, както и цялостната икономика на страната в продължение на 12 години се реформира, стремейки се да придобие пазарен характер. Един от основните нерешени проблеми през този доста дълъг период е свързан с това каква да е земеделската политика на държавата през различните етапи на развитие и какви основни задачи тя трябва да решава. Известно е, че както в научните среди, така и в практиката на държавното управление се спори по въпроса за намесата и ненамесата на държавата. За конкретния случай няма ясно формулирана и прилагана политика, съответстваща на състоянието на земеделието в България. Този проблем изпъква с още по-голяма сила в процеса на присъединяването на България към ЕС, на кардиналната реформа в неговата аграрна политика в унисон с преговорите, които се водят в СТО. Ще може ли българското земеделие да се приспособи към обновителните процеси на аграрната политика в Съюза, развиваща се в посока на ограничаване на директното субсидиране? Състоянието, в което се намира то днес, ще позволи ли това?

Известно е, че исторически този проблем е занимавал учените и стопанските деятели в България много преди колективизацията – още през 30-те и 40-те години на ХХ век.

Един от ярките представители на българската аграрна наука по това време е видният български учен, държавен и обществен деятел проф. Янаки Моллов (1882 – 1948). Завършва Висшето земеделско училище в Москва през 1905 г. Става доцент през 1919 г., професор – 1927 г., академик – 1941 г. Той е първият декан на Агрономическия факултет към Софийския университет (1927-1944). Ректор на Университета (1939-1940 г.). Заема важни държавни постове – министър на земеделието и държавните имоти – (1923-1926 г.); министър на народната просвета (1934-1935), министър на народното стопанство – (1935 г.). Народен представител в 3 народни събрания.

Изследва икономиката и организацията на земеделието в България и преподава земеделска икономия. По-важните му публикации са: “Арендата и арендните отношения у нас” (1923); “Принос към проучване на паричните приходи и разходи в бюджета на земеделските стопанства в България” (1927); “Цени на земеделските продукти у нас през последните 54 години (1881-1934)” (1935); “Земеделска икономия” (1939); “Днешното състояние на въпроса с размерите на земеделското стопанство във връзка с развитието на кооперативното дело” (Годишник на СУ. Агрономическов факултет. XVIII, 1939–1940); “Кооперацията в земеделското стопанство” (Университетска печатница, 1941).

* Материалът е подготвен от проф. д-р Людмил Петков

Предлагаме на читателите на сп. "Икономическа мисъл" едно становище на проф. Янаки Моллов, изложено в негова **реч като председател на Българското земеделско дружество при откриването на общото му годишно събрание на 15 април 1939 г.**¹

*

Миналата година отбелязва едно твърде радостно явление в нашата страна – едно извънредно голямо внимание към интересите на нашето земеделие, към интересите на българския земеделец, към интересите на нашето село. До такова заключение ни довеждат извънредно многото статии във всекидневния печат по въпроси из областта на земеделието, многото конференции, свикани по въпроси на земеделско-стопански теми; програмните речи на министъра на земеделието и държавните имоти в Народното събрание, многото речи на народните представители в Народното събрание по въпроси из областта на земеделската политика и най-сетне единодушието, с което беше гласуван бюджетът на Министерството на земеделието и държавните имоти за текущата година.

Всичко това, като граждани на страната ни радва. Особено доволни сме ние, членовете на Българското земеделско дружество, които години по ред със скромните си сили на страниците на нашите списания, в реферати и при разисквания по различни въпроси, сме изнасяли нуждата от по-голямо внимание от страна на държавници и общественици към нашето земеделие – основния поминък на грамадна част от населението, на който се гради просперитетът на нашите занаяти, на нашата индустрия и културния възход на нашата страна.

И при все това, при тази радостна констатация, която правим в живота на нашето общество, не можем да не отбележим, че не всичко тук е в ред и не всичко е тежко благополучно. Като казвам това, уверен съм, голяма част от вас, които ме слушат, сте в пълно недоумение. Допускам обаче, че вие сте убедени, че аз нямам желание да отричам хубавото, доброто и полезното в онова, което се върши за нашето земеделско население. Напротив, вие вярвате сигурно, че аз се ръководя в този случай единствено от желанието да се поставят въпросите, свързани с нашето земеделие, на ясно и оттам да се дири тяхното правилно решение.

Но всеки от вас сигурно се запитва, при онова внимание, което бе отделено миналата година на нашето земеделие, защо смятам, че не всичко у нас в работата по подобрене поминъка и увеличаване доходите на земеделското население е в ред и не всичко обстои благополучно.

На този, така логично поставен въпрос, аз дължа отговор.

¹ Земледелие, год. XLIII, кн. 5, с. 66-68.

Земеделската политика на една страна има за задачи:

а) да из земе земята от търговска спекула и да уреди правото за унаследяване на земя, като я затвърди в размери с оглед на възможностите на едно правилно и разумно експлоатиране;

б) да издигне нивото на специалните знания и земеделската техника у земеделското население чрез специално организирана обществено-агрономическа служба, подходяща система на земеделското образование, земеделския кредит, всевъзможните мелиорации и пр.;

в) да издигне земеделеца до положението на добър предприемчив земеделец и в днешната капиталистична епоха, до стопанин в истинския смисъл на тази дума;

г) да достигне до едно увеличаване доходността на земеделското стопанство чрез съответната митническа, транспортна и търговска политика; организация на пласмента на произвежданите от земеделското население продукти, организация на доставките на средства за производството за нуждите на земеделското стопанство; поддържане на едно благоприятно отношение между цените на продуктите, които земеделското население произвежда и изнася на пазара за продажба, и цените на продуктите, които земеделецът доставя от пазара и пр.;

д) да издигне съзнанието и гордостта у земеделската маса за нейната важна роля в издигане благосъстоянието на населението и в живота на държавата.

Пътищата за реализиране на една такава програма са различни.

Преди войните, при свободната конкуренция на световните пазари, вниманието на управниците в различни страни се насочваше главно към грижи за пропаганда за засилване производството на земеделски продукти, без да се държи сметка за цените на продуктите на пазарите.

Да се засилва производството на земеделски продукти, при постоянно нарастваща нужда от такива продукти, това бе алфата и омегата на земеделската политика.

В този случай, при спазване на либералистичното начало, при свободни цени на земеделските продукти на световните пазари, на дейните стопани се даваше възможност да печелят.

През време на войните земеделското производство, след един свободен режим при производството на продукти в началото на войните, премина в някои страни под особен режим на принуда. Тази принуда се разшири по-нататък и върху размяната на земеделските продукти.

Земеделското производство доби характера в тези страни на дирижирано производство.

Този режим на принуда тежеше на производителите извънредно много и бързо с прекратяване на войната бе ликвидиран навсякъде. *Отново се дойде до свободно производство и свободна размяна на блага.*

Но скоро след войните нещата се промениха в неблагоприятни за земеделското производство насоки. Производството на някои земеделски продукти се засили бързо. Стигна се до голямо производство и като последица от това - и до ниски цени на земеделските продукти. *Земеделското производство попадна в тежка криза. Земеделските стопани, които не можеха да покриват своите задължение и разноските си за произведените от тях продукти, попаднаха в безизходно положение.*

Изход от това положение се диреше в мероприятията от най-разнообразно естество:

а) в организиране на пласмента на произвежданите земеделски продукти във форма на различни централи, подобни на нашата дирекция "Храноизнос", американските пулове и пр.;

б) в ограничаване на производството на някои земеделски продукти чрез премии, както това се практикува например в САЩ;

в) в облекчаване на обременените с дългове стопани;

г) в намаляване на лихвите по заеми, сключени от земеделското население през периода на високите цени на земеделските продукти;

д) в намаление на данъчното бреме на земеделското население;

е) в намаление на цените на някои средства на производството от индустриален произход и цените на продукти за продоволствие на селското население;

ж) в поддържане на по-високи цени на земеделските произведения и пр.

С политиката на ненамеса в производството свободната размяна на блага отново се ликвидира. Пред явната катастрофа, пред която бе изправен земеделецът-стопанин при ниските цени на неговото производство на световните пазари, намесата на държавата в земеделското производство се оказа неизбежна. Едно саморегулиране на производството с оглед на онова, което подсказваха откритите световни пазари – изхождайки от цените на земеделските продукти на тези пазари, се оказа невъзможно.

В някои страни се премина *от режима* на свободното производство *към неговата пълна противоположност*, към режима на *плановото и дирижирано* стопанство при производството на земеделски продукти, в който се *предписва какво и как ще се произвежда*, и режима на *пълното премахване на свободната размяна* на земеделски продукти, при който се предписва кому и на какви условия трябва да се продаде произведеното.

Към такъв режим премина Русия при ликвидацията на частната собственост на земята и организиране производството на земеделски продукти в съветските стопанства и в колхозите.

В Германия се премина към производството на земеделски продукти съобразно нуждите при запазване на режима на частното стопанство, което беше длъжно да предава произвежданите продукти чрез едни или

други организации за разпределение между консуматорите въз основа на един или друг принцип.

Поради особеното положение, в което се намери Германия след войните, като индустриална страна с не особено големи възможности да разполага винаги с достатъчно чужда валута за доставка на земеделски продукти и съображения от външно политическо естество, с оглед на една предстояща война, тя насочи определено своето внимание към засилване на своето земеделско производство с цел да достигне до възможното най-голямо задоволяване на нуждата от земеделски продукти *със свое собствено производство*, а недостига *от такива продукти да доставя* от земеделски страни, в които *тя пласира индустриални продукти, като в този случай* за ръководство в своята политика тя има възможност да доставя земеделски продукти от отделна страна на такава стойност, *каквато тя пласира индустриални продукти в тези страни (Холандия).*

В основата на своята нова земеделска политика тя постави едно изключително голямо внимание към селянина, като солидна градивна маса на съвременна Германия.

Земеделското си производство германската държава днес гради: 1) на частната индивидуална собственост на земята, осигурена за един от наследниците при пълна гаранция за успешно ръководство на работата в земеделските стопанства, и 2) *на фиксирани цени на земеделските продукти. Тези фиксирани цени на земеделските продукти имат за задача да осигуряват задоволителни доходи на земеделците-стопани при едни или други също фиксирани цени на индустриалните произведения.*

От цени за своето земеделско производство на чуждите външни пазари Германия не се интересува, понеже тя не е износителка, а само вносителка на земеделски продукти.

Днес намесата на държавата в Германия в земеделското производство и размяната на земеделски продукти при запазване относителна свобода на действие на отделните стопани е *изключителна.*

Цялото земеделско стопанство се дирижира от съотношението на цените на различните земеделски продукти, като цените на продуктите трябва да покриват всички разходи за производството на продукта и да осигуряват един излишък за стопаните.

В страни като Швейцария при настъпилата остра криза в земеделското производство вниманието на правителството бе насочено: 1) към облекчение на задлъжнялите стопани и при невъзможността на отделните стопани да се справят с положението, което се създаваше за тях от цените на земеделските продукти на световните пазари и 2) *към една политика на цени, която трябваше да насочва земеделското производство в тази страна с оглед то да бъде преустроено на начала, които могат да позволят една по-голяма сигурност в дохода на отделните земеделци – стопани и народното стопанство, взето като цяло.*

В основата на тази политика се *постави* частният интерес на отделния стопанин и неговата инициатива, а държавата се *натовари с ролята да насочва* земеделското производство в съгласие с търговската си *политика и усвоената от нея политика на цените на земеделските произведения*.

Политиката на държавата ориентира производството на страната към производство на зърнени храни с оглед да се намали по възможност вноса на зърнени храни за хората и за храна на добитъка. Да се ограничи до известен размер производството на мляко, като се намали броят на кравите. Да се разшири производството на картофи, които да подсилват основата в изхранването на населението *с местно производство*. Да се засили производството на овощни плодове и зеленчуци, цените на които на световните пазари отбелязват едно сравнително високо ниво. Да се увеличи производството на някои специалитети, каквито са например кондензираното и детско мляко, търсенето на които се увеличава.

Стопанската политика на страната *изостави политиката на ненамеса*. Тя прие формата на *непълна намеса* в областта на производството на земеделски продукти в страната *и се очерта като политика, която си поставяше за задача донякъде да се намесва, подпомага и ръководи земеделското производство*.

Швейцарските политици и държавници разбираха добре, че те не могат да постигнат нещо особено значително с *пълната намеса* в производството чрез организирането на планово земеделско производство по руски образец, понеже производството на земеделски продукти се намира в пълна зависимост от климатическите условия и едно контингентирание няма да допринесе нищо, понеже, от друга страна, Швейцария произвежда продукти не само за задоволяване на своите нужди, но и за износ. Но също така добре разбраха, че не е достатъчно да се дават съвети да се увеличава производството на земеделски продукти с употребата на усъвършенствани средства на производството, изкуствени торове и пр., а трябва да се държи сметка и за онова, което струва производството на земеделски продукти.

Новата земеделска политика на Швейцария се гради върху политиката на цените, търговската и пласментната политика на земеделските продукти. Тази политика в своята съвкупност създава обстановката, при която земеделецът, използвайки придобивките на науката, трябва да организира производството на продукти в своето земеделско стопанство.

У нас след войната скоро се мина към свободното производство и свободна размяна на благата, произвеждани в земеделското стопанство. Високите цени на земеделските продукти на пазарите дадоха възможност на селското население да реализира големи печалби. На това положение на нещата постави край настъпилата в 1930/31 година остра земеделска

криза. Доходите на земеделското население при ниските цени на земеделските продукти на пазарите бързо спаднаха. Земеделското население обедня. Разбра се скоро, че земеделското население се нуждае от помощ. Държавата бързо прибягна към мерки. Такива мерки се вземаха както за намаление на лихвите по сключените от земеделското население заеми, за намаление данъчното бреме, за организиране на закупуване производството на някои земеделски произведения чрез "Храноизнос" и пр.

Мерки за облекчаване положението на засегнатите от кризата земеделци продължават да се вземат и днес още.

Във всички тези усилия не проличава, обаче, едно ясно оформено разбиране, че земеделското стопанство по нищо не се различава от другите видове стопански предприятия, когато то се стреми да реализира доходи. Че то не е форма на производство, която не държи сметка на онова, което се наблюдава на пазарите. Че това е така, ни убеждават много факти от нашата българска действителност. Героични мерки например се вземат за засилване на фуражното производство. Държат се беседи, правят се демонстрации, раздават се семена от фуражни култури и все пак фуражното производство не отбелязва едно голямо увеличение. И това е лесно обяснимо, като се има предвид, че селянинът при засяването на една площ от един декар, например, се интересува какво ще реализира от тази единица площ, като изхрани растителната маса, която ще получи от нея, на добитъка си. И ако животинските продукти, произведени от този фураж на единица площ, не ще му дадат възможност да реализира по-големи доходи от тази площ, заета с фуражни култури, отколкото, ако той я заеме с друга култура, той не ще сее и отглежда фуражни култури. А политиката на страната не отбелязва нищо насърчително в това отношение поради обстоятелството, че докато се говори и пише за засилване на фуражното производство, в същото време се нормират цените на животинските продукти (агнешко и телешко месо, сирене, кашкавал и пр.), без да се държи сметка какво струва производството на един литър мляко, килограм сирене, отгледано агне или теле и пр. при цените на продуктите, които служат за храна на добитъка и другите разходи, с които е свързано отглеждането на домашни животни. И тази нормировка се върши от някакви градски комисари по прехраната, които нямат елементарна представа за условията, при които става производството на земеделски продукти у нас.

Докато, от една страна, се прокарават покровителствени линии за засилване производството на семе от някои културни растения, каквото е крѐмното цвекло, например, в същото време се разрешава безмитен внос на семе от вѐн, с което се подкопава самата основа на възприетата от държавата политика.

Докато усилено се пропагандира засаждането на овощни дървета и производството на зеленчуци, общинските комисари по прехраната нормират цените на плодовете, зеленчуците, дините, пъпешите и пр., без да държат сметка за онова, което струва на стопанина производството на тези продукти и без в същото време някой да нормира цените на продуктите, които селянинът купува от пазара: прежда, сапун, гвоздеи и пр.

В това отношение нашата политика се намира в пълна безпътица. В интерес на българското народно стопанство е това положение на нещата час по-скоро да бъде ликвидирано.

Ако държавата в днешните времена на цени на земеделските продукти на световните пазари е намерила за целесъобразно да се намесва в производството на земеделските продукти, като прибегва към мерки за стабилизиране на земеделското стопанство и неговата доходност, ясно е, че в основата на нейната политика трябва да бъде поставена една солидно проучена политика на цени на различните земеделски продукти, които земеделецът произвежда и продава, и цени на средствата на производство и средствата за продоволствие, по които той купува, една определена и пласментна търговска политика, които в съвкупност трябва да очертаят условията за производство на земеделски продукти у нас.

Напразни са всички усилия за засилване производството на едни или други земеделски продукти, ако политиката за засилване на производството не е съгласувана с политиката на цените, с търговската, митническата, тарифна и пласментна политика на страната. И понеже в това отношение няма определена съгласуваност в политиката на държавата, провеждана от различни държавни и обществени учреждения, *ясно е, че не всичко у нас в усилията* за увеличаване доходността на земеделското стопанство стои благополучно.

Крайно време е да се внесе по-голяма яснота в общата стопанска политика на страната и специално в земеделската политика на страната, разбирани в най-широкия смисъл на тази дума.

Да се надяваме, че от гледището на големите интереси на страната скоро *ще се стигне до там*.

Земеделска България иска не само внимание към нейните нужди, тя иска и яснота, определеност в мероприятията за увеличаване доходите на земеделското население и, най-важно, еднакво третиране с другите граждани на страната и справедливост.